

Metsämarjojen- ja -sienten poiminta ja käyttö Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kotitalouksissa

Mikkonen, H. & Moisio, S.

2011

Luonnontuotealan merkitys ja kehittämistarpeet
Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa –hanke
2011-2012

Euroopan maaseudun
kehittämisen maatalousrahasto:
Eurooppa investoi maaseutualueisiin

Tiivistelmä

Metsämarjojen- ja -sienten poiminta ja käyttö Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kotitalouksissa

Asiasanat: kyselytutkimus, luonnonmarjat, luonnonsienet, talteenotto

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää metsämarjojen ja sienten hankintaa ja käyttöä Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kotitalouksissa sekä kaupallista talteenottoa. Tavoitteena oli myös tuoda esille ajatuksia toimenpiteistä, jotka edistäisivät luonnonantimien tarjontaa lähialueen myymälöissä, kouluissa ja ruokapaikoissa sekä turvaisivat marjoja ja sieniä jalostavien yritysten raaka-ainesaantia. Tutkimus on osa Arktiset Aromit ry:n toteuttamaa Luonnontuotealan merkitys ja kehittämistarpeet Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa -hanketta, jota rahoittaa Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2007-2013.

Työ toteutettiin kesällä 2011 postikyselynä Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun alueella. Osoitetiedot on poimittu Väestötietojärjestelmästä. Osoitelähde: Väestötietojärjestelmä, Väestörekisterikeskus, PL 70, 00581 Helsinki. Kyselytutkimus lähetettiin kaikkiaan tuhannelle henkilölle, joista kyselyyn vastasi 10 %.

Kyselyyn vastanneista naisten osuus oli 64 % ja miesten 34 %. Vastaajien ikä oli 20-69 vuotta. Vastaajien ikä painottui vanhempien ikäryhmien osalle. Väestön jakautumista melko hyvin myötäillen Pohjois-Pohjanmaalta tuli vastauksista 75 % ja Kainuusta 25 %. Lähes 80 % vastaajista asui yli 50 000 asukkaan taajama-alueiden ulkopuolella.

Lähes kaikkiin kotitalouksiin hankittiin marjoja, ja sieniäkin 6 talouteen kymmenestä. Hankintatapoja oli useita, mutta pääasiassa marjat ja sienet poimittiin itse ja niitä saatiin myös sukulaisilta ja tuttavilta. Alle 20 % marjahankinnoista ja alle 10 % sienihankinnoista tehtiin kaupasta tai torilta.

Kolmasosa vastaajista piti metsämarjojen saatavuutta ruokakaupoista riittävänä. Yli puolet vastaajista arvioi, ettei marjojen kaupallinen tarjonta ollut riittävää. Sienten saatavuuteen ruokakaupoista oli tyytyväinen noin viidesosa vastaajista. Vastaajista alle 10 % piti metsämarjojen ja sienten saatavuutta riittävänä päiväkotien, koulujen ja työpaikkojen ruokailussa.

Omaan käyttöön marjoja otti talteen luonnosta noin 90 %, tuttaville 20 % ja myyntiin 10 % vastaajien kotitalouksista. Valtaosa oli puolukkaa ja mustikkaa, joita poimittiin omiin tarpeisiin yhteensä noin 25 kg/talous normaalina satovuonna. Sieniä kerättiin vastaajien kotitalouksissa lähes pelkästään omaan käyttöön. Valtaosa sienestäjistä keräsi rouskuja, joita arvioitiin kertyvän reilu 3 kg/talous normaalina satovuonna.

Määrällisesti eniten kerättävistä metsämarjoista, puolukasta ja mustikasta, saatiin tutkimusalueella merkittävimmät myyntipoimintatulot. Näiden marjojen lisäksi kotitalouksiin kerättävän lakan ja vadelman osuudet olivat myös määrällisesti merkittävät, ja niiden poimijahinnat ovat tyypillisesti mustikkaa ja puolukkaa korkeampia. Etenkin lakan poimintaa vastaava rahallinen arvo saattaa nousta mustikan ja puolukan tasolle, jopa ylikin. Myyntipoimintaa oli mahdollista arvioida ainoastaan mustikan ja puolukan osalta, sillä muiden marjojen myynnistä saatiin kyselyssä tietoa liian vähän.

Metsän marjoista mustikka ja puolukka olivat tämän alueen tärkeimmät käyttömarjat, joita kului noin 10-13 kg/henkilö. Käyttömarjakiloista yli 90 % oli mustikkaa, puolukkaa, lakkaa ja vadelmaa. Metsäsienistä käytettiin eniten rouskuja, joita kului noin 1,7 kg/henkilö.

Tutkimusotoksen mukaan innokkaimmat marjojen ja sienten poimijat ovat iältään 45-64 vuotta. Yli puolet poimijoista ja lähes puolet käyttäjistäkin kuului tähän ikäryhmään. Käyttäjäkunta jakautui kuitenkin tasaisemmin eri ikäryhmien kesken.

Lähes kaikki vastaajat käyttivät marjoja ainakin kerran tai pari kuukaudessa. Päivittäin marjoja oli ruokapöydässä lähes puolella vastaajista. Sieniä käytettiin huomattavasti marjoja harvemmin. Noin puolet vastaajista käytti sieniä ainakin kerran tai pari kuukaudessa. Päivittäin niitä ei ollut tarjolla kenelläkään vastaajista, ja reilulla viidesosalla ei lainkaan. Marjoja myös säilöttiin ahkerasti talven varalle, kun taas sienten käyttö oli useammin sesonkiluontoista.

Marjastus- ja sienestysmatkat tehtiin yleensä autolla, mutta lähietäisyydellä (alle 3 kilometrin etäisyydellä) marjassa ja sienessä käytiin usein myös pyöräillen ja jalan. Noin 20 % mustikan ja puolukan poimintapaikoista oli alle 3 kilometrin etäisyydellä, ja yli 100 kilometrin päässä alle 5 %. Lakkapaikat olivat tavallisesti vähintään 5 kilometrin etäisyydellä, ja lakkapaikoista noin 23 % yli 100 kilometrin etäisyydellä. Rouskuista 24 % ja herkkutateista 33 % kasvoi kotitalouksien lähellä. Sienimatkoja tehtiin harvoin yli 100 kilometrin päähän.

Vastaajien ehdotuksissa metsämarjojen ja -sienten talteenoton ja paikallisen tuotetarjonnan kehittämiseksi pidettiin tärkeänä etenkin lasten ja nuorten, sekä aikuistenkin innostamista ja opastamista sienten ja marjojen poimintaan, käyttöön ja säilöntään. Tarjonnan edistämiseksi ehdotettiin mm. viljelyn ja puoliviljelyn kehittämistä sekä paikallisten tuotteiden näkyvyyden ja mainonnan lisäämistä. Vastaajien mielestä poimintakustannusten ja työn osuus olisi huomioitava nykyistä paremmin marjoista ja sienistä maksettavassa hinnassa. Myyntipoimintaa voisi myös avustaa ohjauksella, kuljetusjärjestelyillä ja ostotoimintaa tehostamalla.

Sisällysluettelo

Tiivistelmä

I Tutkimuksen tavoitteet	5
II Materiaalit ja menetelmät	6
III Tulokset Pohjois-Pohjanmaalta ja Kainuusta vuonna 2011	8
1 Vastaajien taustatiedot	8
2 Metsämarjojen ja sienten hankinta	9
2.1 Poiminta	9
2.2 Kaupallinen tarjonta	9
2.3 Tarjonta ruokapaikoissa	10
3 Metsämarjojen ja sienten talteenotto luonnosta	11
3.1 Marjojen poimintamäärä kotitalouksiin ja myyntiin	11
3.2 Marjojen talteenotto Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa	11
3.3 Sienten talteenotto Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa	12
3.4 Marjojen ja sienten säilöntä	12
4 Metsämarjojen ja sienten käyttö	14
4.1 Marjojen poiminta ja käyttö	14
4.2 Sienten poiminta ja käyttö kotitalouksissa	15
4.3 Marjojen ja sienten poimijoiden ja käyttäjien ikäjakauma	16
4.4 Marjojen ja sienten käyttötiheys	16
5 Metsämarjojen kotitalouspoiminnan arvo	17
6 Poimintamatkat	19
6.1 Marjastusmatkat	19
6.2 Sienestysmatkat	20
7 Vastaajien ehdotuksia alan kehittämiseksi	21
IV Pohdinta	23
8 Aineisto ja menetelmät	23
9 Marjojen ja sienten hyödyntäminen	23
9.1 Hankinta ja käyttö	23
9.2 Myyntipoiminta	24
9.3 Kaupallinen tarjonta	25
V Johtopäätökset	26
Lähteet	27
Liite 1 Kyselylomake	

I Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää metsämarjojen ja sienten hankintaa ja käyttöä Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kotitalouksissa sekä osallistumista marjojen ja sienten kaupalliseen talteenottoon. Tavoitteena oli myös tuoda esille ajatuksia toimenpiteistä, jotka edistäisivät luonnonantimien tarjontaa lähialueen myymälöissä, kouluissa ja ruokapaikoissa sekä turvaisivat marjoja ja sieniä jalostavien yritysten raaka-ainesaantia.

II Materiaalit ja menetelmät

Kysely toteutettiin postitse kesällä 2011 Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun alueella. Tutkimuskohteeksi valittiin suomalaisia 20–68 -vuotiaita henkilöitä. Osoitetiedot on poimittu Väestötietojärjestelmästä. Osoitelähde: Väestötietojärjestelmä, Väestörekisterikeskus, PL 70, 00581 Helsinki.

Kyselytutkimus lähetettiin kaikkiaan tuhannelle henkilölle 20.6.2011. Kyselyn mukana lähetettiin myös palautuskuori sekä saatekirje. Tutkimukseen osallistumista motivoitiin kirja-arpajaisilla. Vastauksia kertyi 1.8.2011 mennessä 95 kappaletta, jotka oli mahdollista ottaa tutkimusaineistoksi niiltä osin kuin kysymyksiin oli vastattu.

Kyselylomake on esitetty liitteessä 1. Vastaamista pyrittiin helpottamaan antamalla kysymyksiin valmiit vaihtoehdot tai numeroina täydennettävät kohdat. Kyselylomakkeessa esitettiin 27 kysymystä aiheista:

- Taustatiedot
- Metsämarjojen poiminta ja käyttö
- Metsäsienten poiminta ja käyttö
- Poimintamatkan kuvaus ja muut kommentit

Tutkimus kohdistettiin marjojen ja sienten luonnonvaraisiin lajeihin seuraavasti:

Metsämarjat:

mustikka
puolukka
variksenmarja
lakka
karpalo
vadelma
tyrnimarja
(metsämarjaseos)

Metsäsienet:

herkkutatti
muut tatit
rouskut
korvasieni
kantarelli
suppilovahvero
haperot
muut metsäsienet

Luonnonvaraisten lajien ohella useita marjoja suositaan myös viljeltävinä lajikkeina, etenkin vadelmaa, tyrniä ja pensasmustikkaa. Vuonna 2008 vadelmaa ja mesivadelmaa viljeltiin Pohjois-Pohjanmaalla 41 tilalla ja Kainuussa 6 tilalla, ja sato oli yhteensä 5 400 kg. Pohjois-Pohjanmaalla viljeltiin myös tyrniä (34 tilalta saatiin satoa 4 300 kg) ja pensasmustikkaa (6 tilalta saatiin satoa 100 kg). Vuonna 2010 koko maassa 635 tilaa tuotti noin 530 000 kg vadelmaa ja mesivadelmaa, 283 tilaa noin 40 000 kg tyrniä ja 160 tilaa noin 90 000 kg pensasmustikkaa (Tike Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus 2010).

Ostomarjat ja marjatuotteet saattavat sisältää sekä viljeltyjä että luonnosta saatavia aineosia, sillä niitä ei ole erotettu pakkausmerkinnöissä. Myös sienituotteissa ”metsäsienituotteet” saattavat sisältää varsinaisten metsäsienten lisäksi yleisesti viljeltyjä sieniä, kuten osterivinokasta, herkkusieniä tai siitaketta. Vuonna 2008 näitä sieniä viljeltiin noin 2 miljoonaa kg 13 suomalaisen yrityksen toimesta. (Tike Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus 2010).

Marjojen ja sienten litrapaino vaihtelee mm. kappalekoon ja vesipitoisuuden mukaan. Vastaajille annettiin kuitenkin mahdollisuus ilmoittaa poimitut määrät joko tilavuus tai painomittoina, sillä yleensä omiksi tarpeiksi poimittuja marjoja ja sieniä ei tule punnittua, ja määrän arviointi on helpompaa litramitassa. Marjojen ja sienten litramäärät muunnettiin kilogrammoiksi seuraavasti (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, ravitsemusyksikkö 2010):

- mustikan, puolukan, variksenmarjan ja karpalon tuorelitraa vastaa 0,6 kg
- lakan ja vadelman tuorelitraa vastaa 0,5 kg
- tyrnimarjan tuorelitraa vastaa 0,55 kg
- metsäsienten tuorelitraa vastaa 0,4 kg

Moision (2011) mukaan lakan tuorelitraa vastaavan painon (0,5 kg) pitäisi kuitenkin olla korkeampi. Lakan litrapainoksi on käytännössä mitattu jopa 0,8-0,9 kg.

Eri tuotteiden sisältämät marja- ja sienimäärät vaihtelevat suuresti, ja vastaajien saattaa olla vaikeaa arvioida kotitaloudessa käytettyjä tuotemääriä. Tämän vuoksi käyttömääriä koskevat tulokset ovat lähinnä suuntaa antavia. Käyttömäärät laskettiin tuorekiloina. Tuotekohtainen arviointi marja- ja sienisisällöstä tehtiin valmistajien ilmoittamien aineosaluetteloiden perusteella. Kuivatut marjat ja sienet ja suolatut sienet muutettiin tuoretuotteita vastaaviksi käyttäen maaseutuviraston metsämarjojen ja -sienten varastointituki 2011 -ohjetta. Laskennassa käytettiin seuraavia arvoja:

- marjasisältö: hillot 35 %, soseet 25 %, mehut 35 % (laimentamatonta täysmehua), keitot 10 %, jogurtit, rahkat, jäätelöt ja pirtelöt 5 %, juustot ja levitteet 4 %; myslit ja hiutaleet 5 % kuivattua marjaa, joka muunnettiin tuoremarjaa vastaavaksi muuntokertoimella 5,7
- sienisisältö: salaatit 50 %, säilykkeet 61 %, piiraat, pizzat 4 %; kastike- tai keittoainekset 6,9 % kuivattua sientä, joka muunnettiin tuoresientä vastaavaksi kertoimella 10; suolatut sienet muunnettiin tuoresientä vastaavaksi kertoimella 1,3

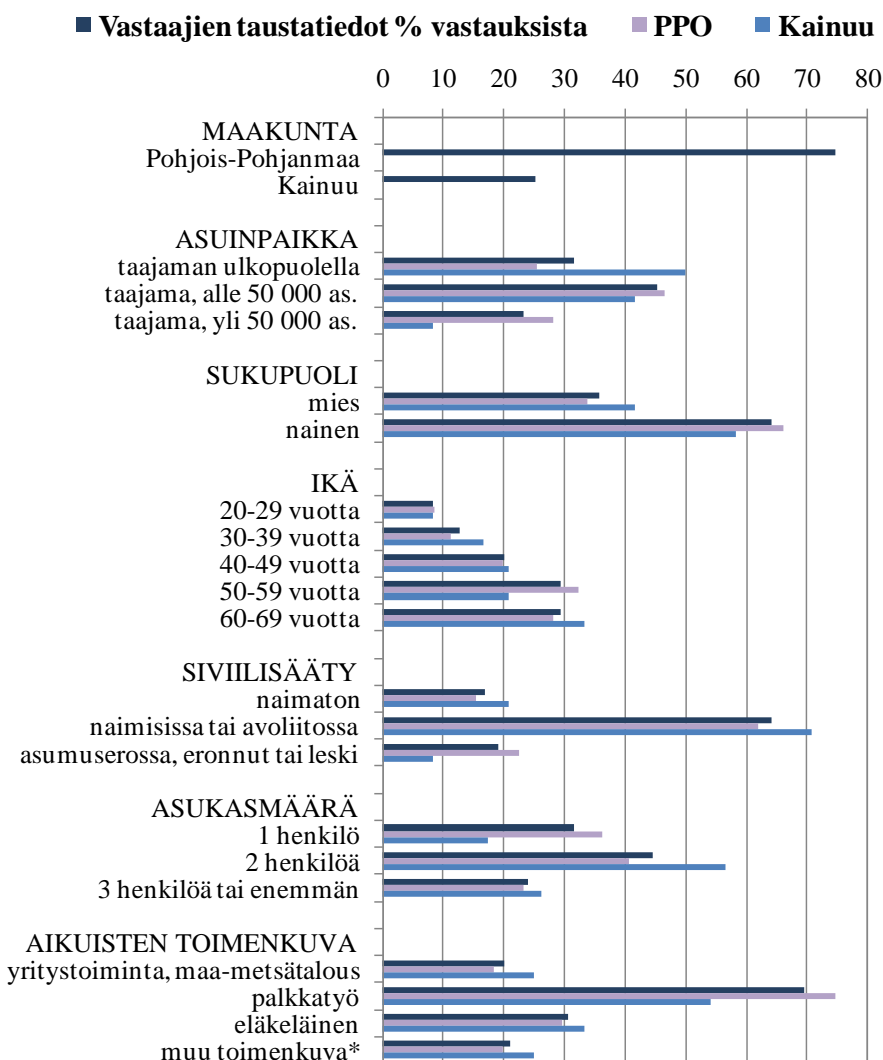
Tutkimusraportin tulokset on esitetty pääasiassa prosentuaalisina frekvenssijakaumina.

III Tulokset Pohjois-Pohjanmaalta ja Kainuusta vuonna 2011

1 Vastaajien taustatiedot

Pohjois-Pohjanmaalla on 34 kuntaa, joista 32 % on kaupunkeja ja Kainuun 9 kunnasta kaupunkeja on 22 %. Pohjois-Pohjanmaalla on asukkaita 395 000 ja Kainuussa 82 000 henkilöä (Tilastokeskus 2011). Väestön jakautumista myötäillen Pohjois-Pohjanmaalta tuli vastauksia 75 % ja Kainuusta 25 %. Noin 77 % vastaajista asui alle 50 000 asukkaan taajamissa tai taajamien ulkopuolella.

Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakuntien aikuisväestö jakautuu tasaisesti miesten ja naisten kesken. Naiset kuitenkin vastasivat tähän kyselyyn miehiä ahkerammin. Vastaajien ikä oli 20–69 vuotta, painottuen vanhempien ikäryhmien osalle. Vastaajista lähes 60 % oli iältään yli 50 vuotta.

* muu toimenkuva: opiskelija, työtön, kotityö

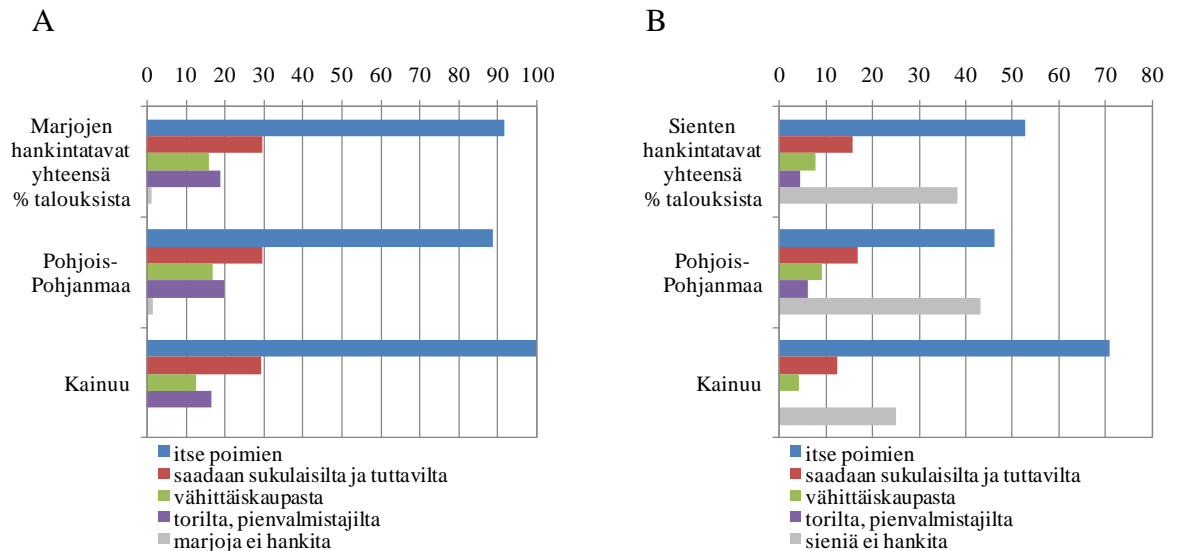
Kuva 1. Vastaajien taustatiedot yhteensä (n = 92-95) ja eriteltyinä Pohjois-Pohjanmaan (PPO n = 69-71) ja Kainuun maakunnissa (n = 23-24).

Vastauksista noin 45 % tuli kahden hengen kotitalouksista. Suurin osa vastaajista oli naimisissa tai avoliitossa, ja lapsiperheitä oli neljäsosa vastaajien kotitalouksista. Kaikkiaan 95 vastaajan kotitaloudessa oli yhteensä noin 200 asukasta. Tyypillisin aikuisten toimenkuva oli palkkatyö.

2 Metsämarjojen ja sienten hankinta

2.1 Poiminta

Kuvassa 2 on esitetty metsämarjojen ja -sienten hankinta kotitalouksiin. Marjoja hankittiin lähes kaikkiin kotitalouksiin tutkimusalueella. Yli puolet Pohjois-Pohjanmaan ja kolme neljästä Kainuun talouksista hankki marjojen lisäksi myös sieniä. Yleisin hankintatapa oli poiminta. Marjastusta harjoitti noin 90 % Pohjois-Pohjanmaan talouksista ja Kainuussa kaikki kyselyyn osallistuneet. Sienestyksen harjoittajia oli lähes puolet Pohjois-Pohjanmaan ja yli 70 % Kainuun kotitalouksista. Marjoja sai sukulaisilta ja tuttavilta kolme ja sieniä 1-2 taloutta kymmenestä.

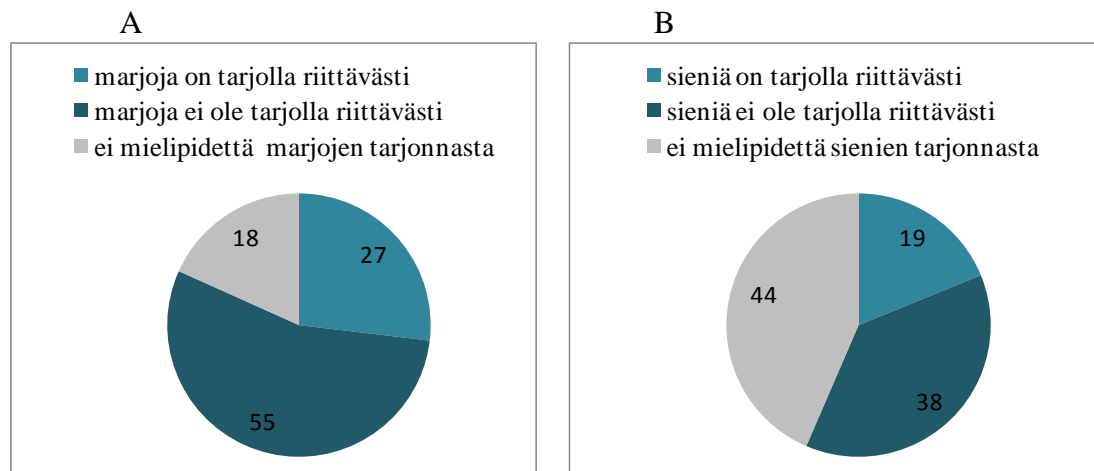

Kuva 2. A: Marjojen hankintatavat kotitalouksissa (n (yhteensä) = 95, n (PPO) = 71, n (Kainuu) = 24). B: Sienten hankintatavat kotitalouksissa (n (yhteensä) = 89, n (PPO) = 65, n (Kainuu) = 24).

2.2 Kaupallinen tarjonta

Ostamalla marjoja hankki vain noin 35 % ja sieniä 10 % talouksista (kuva 2). Sekä marjojen että sienten ostaminen oli Pohjois-Pohjanmaalla yleisempää kuin Kainuussa. Marjaostokset tehtiin useammin toreilta, pienvalmistajilta ja suoramyyntipaikoista kuin kaupoista ja marketeista.

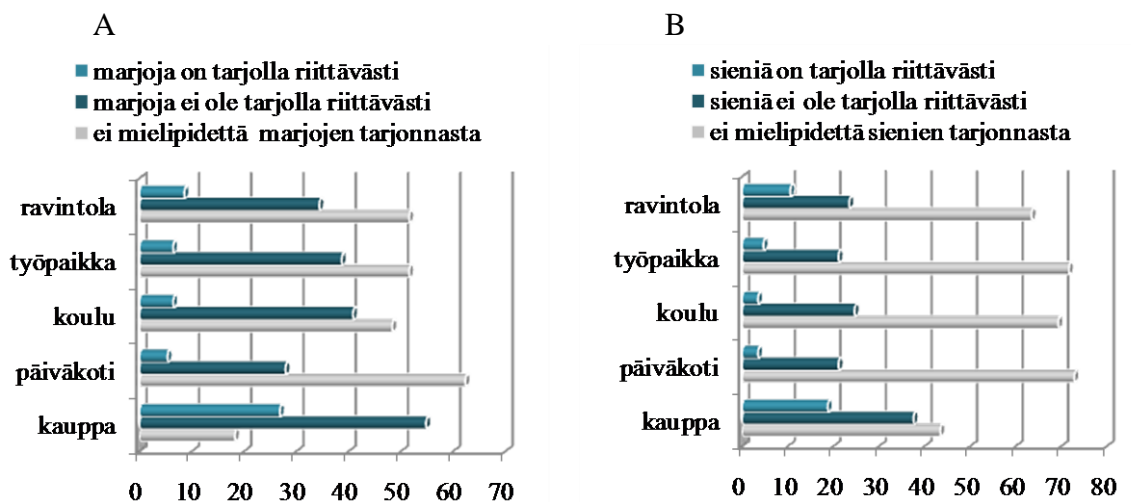
Kolmasosa vastaajista piti metsämarjojen saatavuutta ruokakaupoista riittävänä. Yli puolet vastaajista arvioi, ettei marjojen tarjonta ollut riittävää (kuva 3A). Sienten saatavuuteen ruokakaupoista oli tyytyväinen noin viidesosa vastaajista (kuva 3B).

Kuva 3. A: Vastaajien mielipiteiden jakauma metsämarjojen kaupallisesta tarjonnasta (n = 93). B: Vastaajien mielipiteiden jakauma metsäsienten kaupallisesta tarjonnasta (n = 85).

2.3 Tarjonta ruokapaikoissa

Vastaajista alle 10 % piti metsämarjojen ja sienten saatavuutta riittävänä päiväkotien, koulujen ja työpaikkojen ruokailussa. Ravintoloiden metsämarja- ja sienitarjontaan oli tyytyväisiä noin 10 % vastaajista (kuva 4).

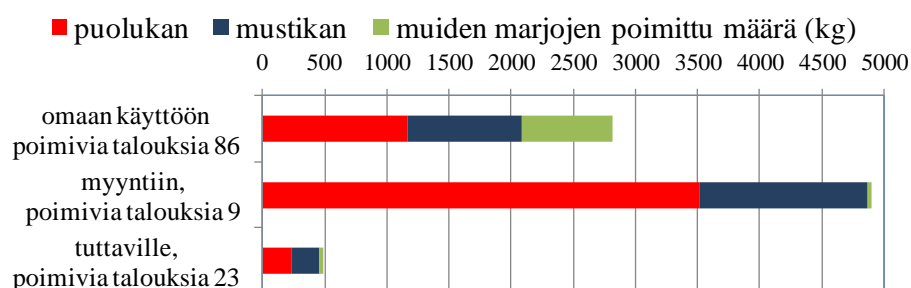
Kuva 4. A: Vastaajien mielipiteiden jakauma metsämarjojen tarjonnasta (n = 93). B: Vastaajien mielipiteiden jakauma metsäsienten tarjonnasta (n = 85).

3 Metsämarjojen ja sienten talteenotto luonnosta

3.1 Marjojen poimintamäärä kotitalouksiin ja myyntiin

Omaan käyttöön marjoja otti talteen luonnosta noin 90 %, tuttaville 20 % ja myyntiin 10 % vastaajien kotitalouksista (kuva 5). Vastaajat arvioivat, että poimittavista marjoista 90 % on mustikkaa ja puolukkaa normaalina satovuonna. Mustikan osuus poimittavista marjoista oli 30 ja puolukan 60 %.

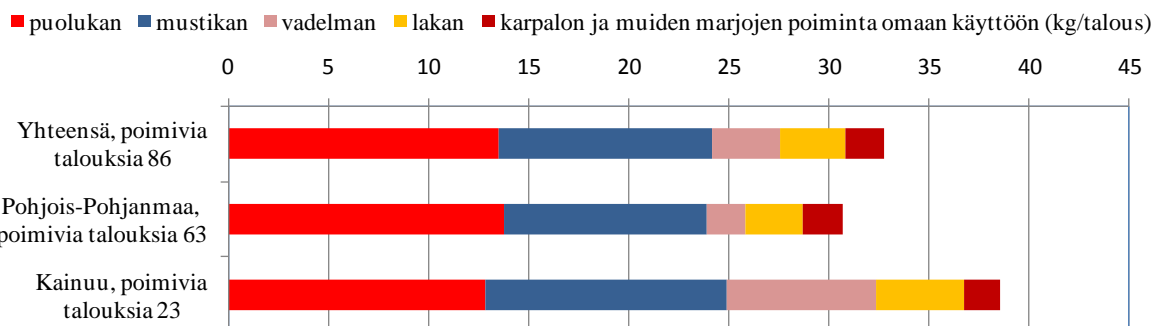
Lähes kolme neljästä omaan käyttöön poimittavasta marjakilosta oli mustikkaa ja puolukkaa. Tuttaville poimittavista 94 % ja myytävistä jopa 99 %. Muut omaan käyttöön poimittavat marjat olivat vadelmaa ja lakkaa sekä lisäksi karpaloa, variksenmarjaa ja tyrniä. Tuttaville poimittavia marjoja olivat puolukan ja mustikan ohella lakka vadelma ja karpalo, ja myytävät lakkaa ja variksenmarjaa.

Kuva 5. Vastaajien arviot kotitalouskäyttöön ja myyntiin poimittavista marjamääristä.

3.2 Marjojen talteenotto Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa

Marjastusta harjoitti noin 90 % Pohjois-Pohjanmaan talouksista ja Kainuussa kaikki kyselyyn osallistuneet. Vastaajat arvioivat, että marjoja poimitaan Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa noin 30-40 kg/talous vuodessa (kuva 6). Valtaosa poimituista marjoista oli molemmissa maakunnissa puolukkaa ja mustikkaa. Vadelman ja lakan poimintaosuus oli Kainuussa suurempi kuin Pohjois-Pohjanmaalla. Karpalon osuus muista marjoista (karpalo, variksenmarja ja tyrni) oli noin 45 %. Tyrniä esiintyy luonnonvaraisena vain Pohjois-Pohjanmaan rannikolla, joten sen poiminta rajoittui tälle alueelle, ja jäi määrällisesti pieneksi.

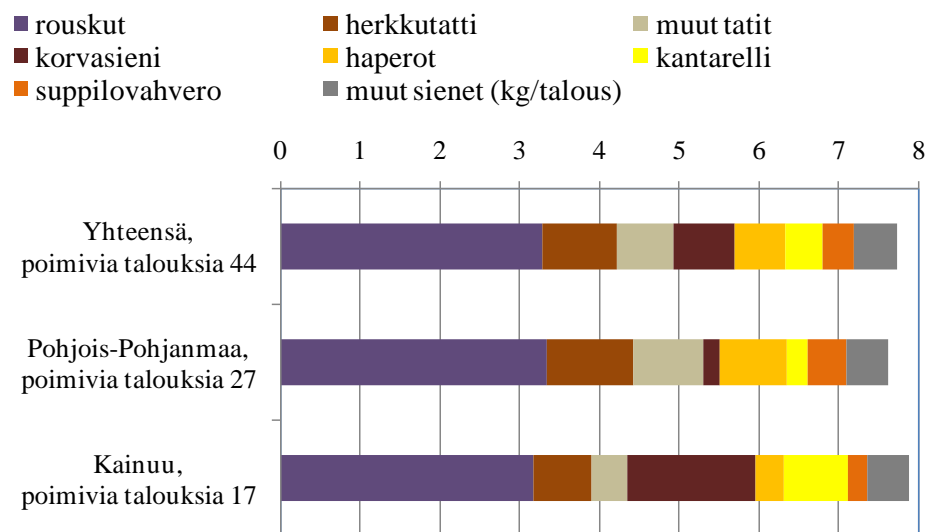

Kuva 6. Marjastus kotitalouskäyttöön Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa.

3.3 Sienten talteenotto Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa

Sienestyksen harjoittajia oli noin 46 % Pohjois-Pohjanmaan ja 71 % Kainuun kotitalouksista. Pohjois-Pohjanmaan vastaajista noin 38 % arvioi keräämiään sienimääriä ja Kainuussa 71 % (kuva 6). Sieniä kerättiin vastaajien kotitalouksissa lähes pelkästään omaan käyttöön. Tästä syystä alueen myyntipöimintää ei vastausten perusteella voi arvioida.

Valtaosa sienestäjistä keräsi rouskuja, joita arvioitiin kertyvän reilu 3 kg/talous normaalina satovuonna. Pohjois-Pohjanmaalla kerättiin kaksinkertainen määrä tatteja (noin 2 kg/talous) ja haperoita (0,8 kg/talous) Kainuuseen verrattuna. Kainuussa kantarelleista kertyi Pohjois-Pohjanmaan haperoita vastaava määrä ja korvasieniä 1,6 kg/talous.

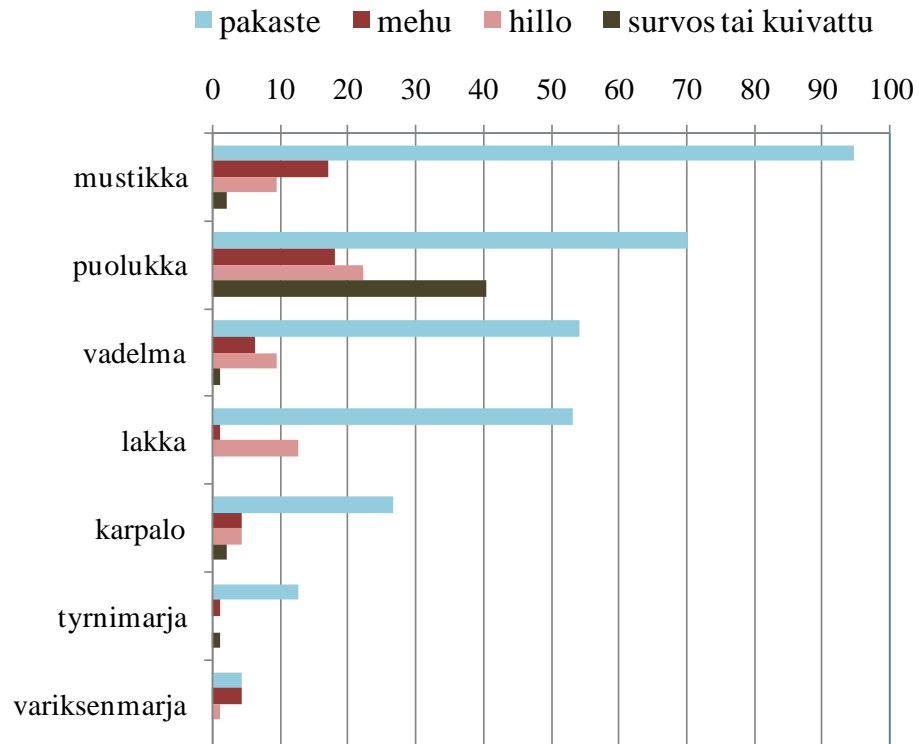
Kuva 6. Sienestys kotitalouskäyttöön Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa.

3.4 Marjojen ja sienten säilöntä

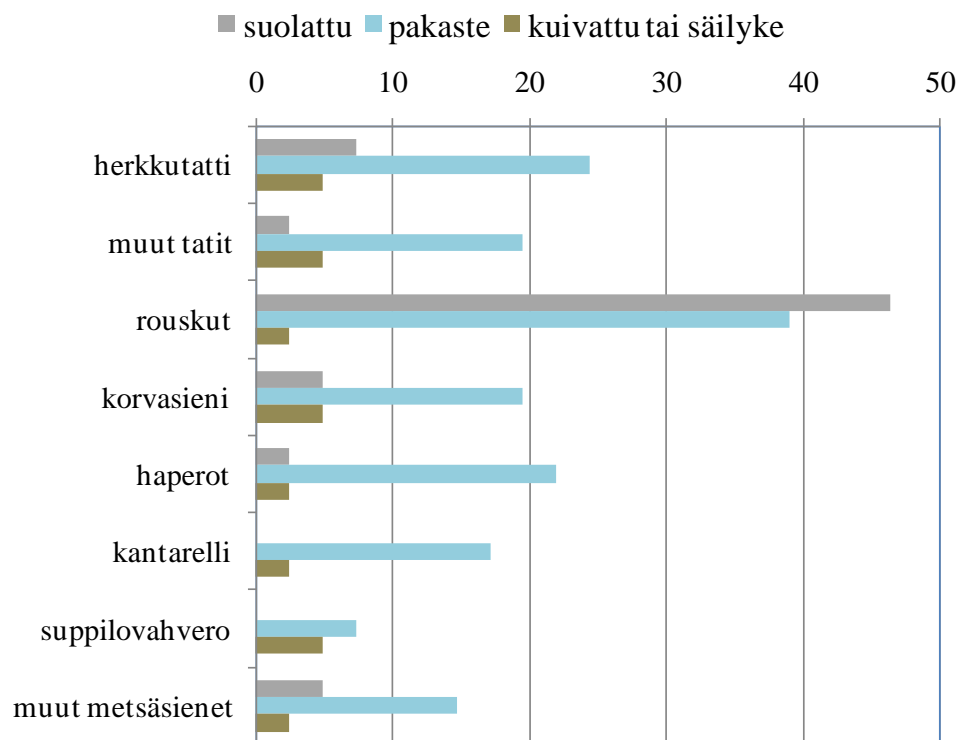
Marjoja säilöi talven varalle noin 95 % vastaajista. Marjoja säilöivät myös ne, jotka eivät itse poimineet eli marjat saatiin lahjaksi tai ostettiin (kuva 7). Pakastus oli ylivoimaisesti suosituin säilöntätapa. Puolukkaa säilöttiin melko usein myös survoksena.

Sieniä säilöi talven varalle noin 43 % vastaajista, 37 % ei säilönyt sieniä ja 20 % ei vastannut säilöntäkysymykseen (kuva 8). Rouskuja säilöttiin eniten perinteiseen tapaan suolaamalla, mutta pakastus on noussut varteenotettavaksi säilöntävaihtoehdoksi kaikille sienilajeille.

Marjoja säilötään ahkerasti ympärivuotista käyttöä varten, kun taas sieniä käytetään useammin vain satokaudella.

Kuva 7. Marjojen säilöntätavat (marjojen säilöjiä oli yhteensä 94).

Kuva 8. Sienten säilöntätavat (sienten säilöjiä oli yhteensä 41).

4 Metsämarjojen ja sienten käyttö

4.1 Marjojen poiminta ja käyttö

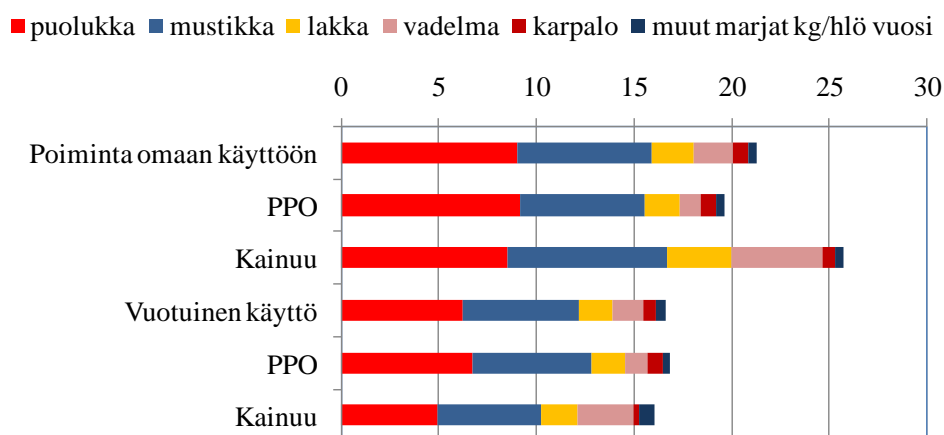
Poimijaa kohden laskettuna marjoja poimittiin omaan käyttöön normaalina satovuonna noin 21 kg Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa. Marjoja käytettiin kotitalouksissa vuoden aikana noin 17 kg/henkilö (taulukko 1). Marjojen poimijoita oli kotitalouksissa keskimäärin 1,7 ja käyttäjiä 2,4 henkilöä.

Mustikka ja puolukka olivat tämän alueen tärkeimmät käyttömarjat, joita kului noin 10-13 kg/henkilö. Käyttömarjakiloista yli 90 % oli mustikkaa, puolukkaa, lakkaa ja vadelmaa (kuva 9). Itse poimittujen marjojen osuus käytetyistä marjakiloista oli puolukan osalta 97 % ja mustikan osalta 85 %. Itse poimitun karpalon, lakan ja vadelman osuudet olivat Kainuussa 87-98 %, ja Pohjois-Pohjanmaalla 67-77 %. Pohjois-Pohjanmaalla hankittiin etenkin vadelmatuotteita ostamalla, yhteensä noin 33 % sen käyttömäärästä.

Taulukko 1. Marjastus kotitalouksissa omaan käyttöön ja marjojen käyttömäärät henkeä kohden Pohjois-Pohjanmaalla (PPO) ja Kainuussa normaalin satovuoden aikana.

	Marjojen poiminta kg/hlö			Marjojen käyttö kg/hlö		
	Yhteensä	PPO	Kainuu	Yhteensä	PPO	Kainuu
Keskiarvo	21	20	26	17	17	16
95 % luottamusväli keskiarvolle	17-25	15-24	18-34	14-20	14-20	11-21
Minimi	1,2	1,2	1,3	0,1	0,1	1,5
Maksimi	99,0	99,0	83,6	76,5	76,5	41,8
Kotitalouksien määrä	85	62	23	92	68	24
Otoksen henkilömäärä	148	109	39	224	157	67

Tiedot niiden vastaajien osalta, jotka ilmoittivat poiminta- ja käyttömäärät sekä poimijoiden ja käyttäjien määrät.

Muut poimitut marjat olivat Kainuussa variksenmarja ja Pohjois-Pohjanmaalla tyrnimarja. Muut käyttömarjat käsittivät edellisten lisäksi myös erittelemättömän metsämarjaseoksen.

Kuva 9. Marjastus ja marjojen käyttö henkilöä kohden Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kotitalouksissa (otoksen henkilömäärät on mainittu taulukossa 1).

4.2 Sienten poiminta ja käyttö kotitalouksissa

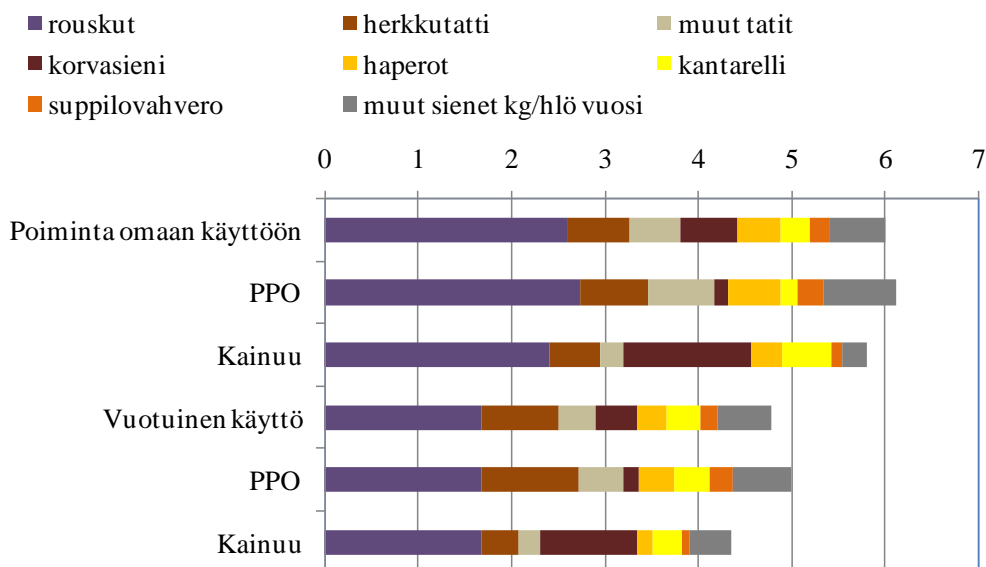
Tutkimusalueella kerättiin sieniä normaalina satovuonna noin 6 kg/poimija omaa käyttöä varten. Sieniä käytettiin kotitalouksissa vuoden aikana noin 4,8 kg/henkilö (taulukko 2). Sienestäjiä oli kotitalouksissa keskimäärin 1,8 ja sienten käyttäjiä 2,0 henkilöä. Eniten käytettiin rouskuja, joita kului noin 1,7 kg/henkilö (kuva 10).

Kotitalouksien käyttöön sienet hankittiin pääasiassa itse poimien. Haperot poimittiin kokonaan itse molemmissa maakunnissa ja Kainuussa myös korvasienet ja lähes kaikki rouskut. Itse poimittujen rouskujen osuus käytetyistä kiloista oli noin 90 % Pohjois-Pohjanmaalla, mutta korvasienestä alle puolet (38 %). Pohjois-Pohjanmaan metsistä saatiin puolet käytettävistä herkkutateista ja Kainuussa 85 %. Muiden tattien poimintaosuus oli noin 90 % molemmissa maakunnissa. Kantareellit poimittiin Kainuussa pääasiassa itse, mutta Pohjois-Pohjanmaalla niistä hankittiin noin 70 % ostamalla. Suppilovahvero on pieni maukas sieni, jota esiintyy tutkimusalueella ehkä vähiten tutkituista sienilajeista ja siten sen poiminta- ja käyttömäärätkin jäivät pieniksi (poimintaosuus oli noin 90 %).

Taulukko 2. Sienestys kotitalouksissa omaan käyttöön ja sienten käyttömäärät henkeä kohden Pohjois-Pohjanmaalla (PPO) ja Kainuussa normaalina satovuoden aikana.

	Sienten poiminta kg/hlö			Sienten käyttö kg/hlö		
	Yhteensä	PPO	Kainuu	Yhteensä	PPO	Kainuu
Keskiarvo	6,0	6,1	5,8	4,8	5,0	4,4
95 % luottamusväli keskiarvolle	4,1-7,9	3,3-8,9	3,9-7,7	3,4-6,2	3,2-6,8	2,4-6,3
Minimi	0,4	0,4	0,6	0,2	0,2	0,4
Maksimi	35,2	35,2	12,0	19,0	19,0	15,0
Kotitalouksien määrä	35	28	17	51	34	17
Otoksen henkilömäärä	63	39	24	104	63	41

Tiedot niiden vastaajien osalta, jotka ilmoittivat poiminta- ja käyttömäärät sekä poimijoiden ja käyttäjien määrät.

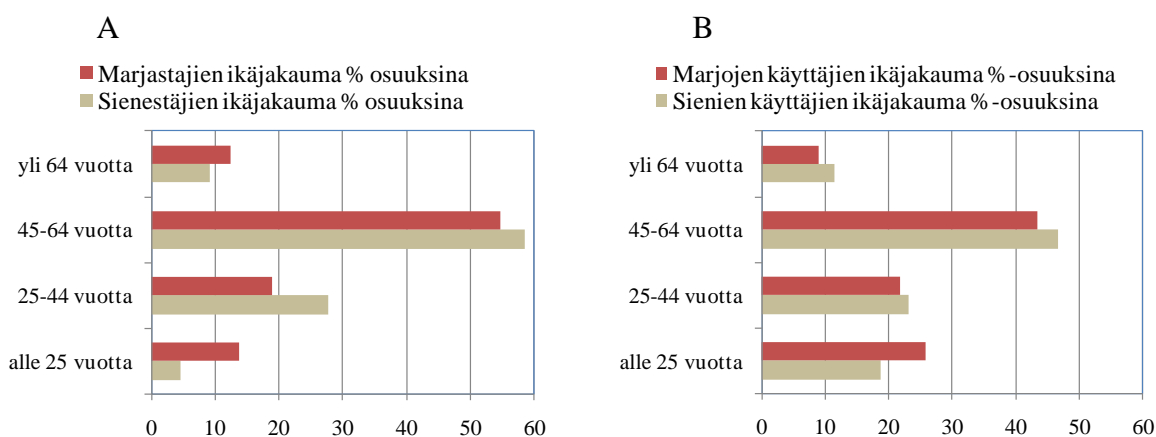

Muut sienet käsittivät erittelemättömän metsäsieniseoksen.

Kuva 10. Sienestys ja sienten käyttö henkilöä kohden Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kotitalouksissa (otoksen henkilömäärät on mainittu taulukossa 2).

4.3 Marjojen ja sienten poimijoiden ja käyttäjien ikäjakauma

Tutkimusotoksen mukaan innokkaimmat marjojen ja sienten poimijat ovat iältään 45-64 vuotta. Yli puolet poimijoista ja lähes puolet käyttäjistäkin kuului tähän ikäryhmään (kuva 11). Marjojen ja sienten käyttäjäkunta jakautuu kuitenkin iän mukaan poimijoita tasaisemmin. Marjat ja sienet maistuvat nuorille aikuisille ja lapsille, vaikka marjastus ja sienestys eivät kiinnostaisikaan. Marjojen poimijoita oli noin kaksi kertaa enemmän kuin sienestäjiä. Samoin oli myös marjojen käyttäjiä verrattuna sienten käyttäjiin.

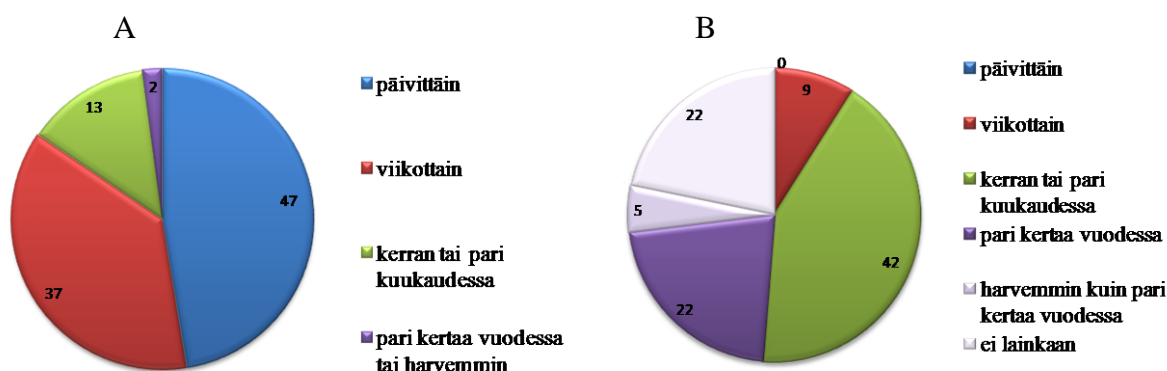

Kuva 11. A: Poimijoiden ikäjakauma kotitalouksissa (marjastajia yhteensä 153 ja sienestäjiä 65). B: Marjojen ja sienten käyttäjien ikäjakauma (marjojen käyttäjiä oli 224 ja sienten 113).

4.4 Marjojen ja sienten käyttötiheys

Lähes kaikki vastaajat käyttivät marjoja ainakin kerran tai pari kuukaudessa (kuva 12A). Päivittäin marjoja oli ruokapöydässä lähes puolella vastaajista.

Sieniä käytettiin huomattavasti marjoja harvemmin (kuva 12B). Noin puolet vastaajista käytti sieniä ainakin kerran tai pari kuukaudessa. Päivittäin niitä ei ollut tarjolla kenelläkään vastaajista, ja reilulla viidesosalla ei lainkaan.

Kuva 12. A: Marjojen käyttötiheyden jakauma käyttäjien %-osuuksina (marjojen käyttäjiä 97) B: Sienten käyttötiheyden jakauma käyttäjien %-osuuksina (sienten käyttäjiä 78).

5 Metsämarjojen kotitalouspoiminnan arvo

Tämän vuoden kyselyotoksessa mustikkaa ja puolukkaa poimivat lähes kaikki marjoja poimivat taloudet, joita oli 89 % Pohjois-Pohjanmaan ja kaikki Kainuun taloudet. Poimijoita oli noin 87 % 15-64 vuoden ikäisestä väestöstä.

Omaan käyttöön mustikkaa poimittiin noin 11 kg/talous ja puolukkaa noin 14 kg/talous. Näitä marjoja omaan käyttöön poimivia talouksia oli myyntipoimijoihin verrattuna kyselyotoksen mukaan noin 10-kertainen määrä. Myyntimäärät olivat kuitenkin huomattavan suuria: mustikkamääräksi arvioitiin noin 170 kg ja puolukkamääräksi 440 kg myyntiin poimivaa taloutta kohti. Suhteessa mustikan ja puolukanpoimijoihin lakan- ja vadelmanpoimijoita oli noin kolmessa taloudessa viidestä ja karpalonpoimijoita kolmessa taloudessa kymmenestä (taulukko 3).

Taulukko 3. Marjastus omaan käyttöön, kotikäyttöön ja myyntiin (kotikäytössä on oman käytön lisäksi huomioitu sukulaisille ja tuttaville poimittavat marjat) (n on poimivien talouksien lukumäärä)

Poiminta	Omaan käyttöön		Kotikäyttöön		Myyntiin	
	kg/talous	n	kg/talous	n	kg/talous	n
Mustikka	10,8	85	13,4	85	169,6	8
Puolukka	14,4	81	17,3	81	439,5	8
Variksenmarja	3,6	10	3,6	10	3	< 6
Lakka	5,6-9,0*	50	6,0-9,6*	50	13,5-21,6*	< 6
Karpalo	4,8	23	4,9	23	0	0
Vadelma	5,6	52	5,7	52	0	0
Tyrnimarja	2,3	9	2,3	9	0	0
Yhteensä	32,8	86	38,5	86	544,8	9

*) Lakkamäärä Moision (2011) arvioiman lakkalitran vastaavan kilomäärän (0,8 kg/l) mukaan.

Vuoden 2007 koko maan käsittävässä kyselytutkimuksessa (Mikkonen ym. 2007) talouden omaan käyttöön poimittavat marjamäärät arvioitiin muutamaa kiloa nykyistä suuremmiksi. Mustikkaa poimittiin noin 17 kg/talous ja puolukkaa 21 kg/talous omaan käyttöön. Myyntipoimintamäärät olivat mustikalle keskimäärin 27 kg/talous ja puolukalle 58 kg/talous (myyntiin poimivia talouksia oli 7 ja 14 vastaavasti).

Nyt mustikkaa ja puolukkaa poimi myyntiin noin 5-6 % tutkimusotoksen 25-64 –vuoden ikäisestä väestöstä (n=154) Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun alueella, joten väestötilaston perusteella arvioiden alueella olisi keskimäärin noin 14 000 suomalaista myyntipoimijaa. Myyntiin mustikkaa arvioitiin poimittavan keskimäärin noin 47-55 kg/henkilö ja puolukkaa noin 70-90 kg/henkilö normaalin satovuoden aikana. Marjojen myyntimäärät vaihtelivat suuresti, jopa yli 1000 kg/henkilö oli otoksessa mukana, ja lisäksi otoskoko oli pieni (yhteensä 13 myyntiin poimivaa henkilöä). Tämän vuoksi keskimääräiset myyntipoimintamäärät on laskettu ensiksi ilman huippumääriä (1000 kg/henkilö tai enemmän) ja toiseksi olettaen, että alle 1 % myyntipoimijoista poimisi yli 1000 kg marjamääriä, jotka kattaisivat noin 16 % mustikan ja 27 % puolukan myyntipoimintamäärästä.

Tutkimusalueen myyntimääräksi voidaan laskea noin 0,7-0,8 milj. kg mustikkaa ja 1,0-1,4 milj. kg puolukkaa normaalina satovuonna. Alueen kaupalliset talteenottomäärät vaihtelevat mustikalla 0,4-2,4 ja puolukalla 1,2-4,8 miljoonaan kiloon vuosina 2005-2010 (MARS)

2010). Tämän otoksen mukaan suomalainen myyntipointinta kattaisi noin 25-32 % mustikan ja 34-55 % puolukan kaupallisista talteenottomääräistä tutkimusalueella hyvinä satovuosina.

Kotitalouskäyttöön kerättyjen marjojen arvo jakautuu noin 10-kertaisen poimijajoukon kesken verrattuna myyntipointimijoihin. Tutkimusotoksen mukaan kotitalouksien omaan käyttöön keräämä mustikkasaalis vastasi myyntiin kerättyä määrää, ja myyntipuolukan määrä oli jopa 2,5 -kertainen kotikäyttöön verrattuna. Yli puolet talteen otetuista marjamäärästä käytetään kuitenkin kotitalouksissa aiempien tutkimusten mukaan. Saastamoisen, Kankaan ja Ahon (2000) koko Suomen käsittävän tutkimuksen mukaan kotitalouksien myyntiin poimitut osuudet poimituista marjamäärästä olivat puolukalle 37 %, mustikalle 25 % ja lakalle 15 %. Vuonna 2007 koko maata käsittävän kyselytutkimuksen (Mikkonen ym. 2007) mukaan puolukkaa myytiin 24 % poimitusta puolukkamäärästä ja mustikkaa noin 10 % poimitusta mustikkamäärästä.

Tämän vuoksi myyntimäärä arvioitiin suhteellisten poimintamäärien mukaan. Arvion mukaan puolukkaa myytiin noin 31-41 % ja mustikkaa 27-33 % poimintamäärästä. Tämän mukaan alueen kotitalouksissa poimittaviksi määriksi voidaan arvioida noin 3,2-3,4 milj. kg puolukkaa ja 2,4-2,5 milj. kg mustikkaa tavanomaisena satovuonna (taulukko 4). Poimijahintojen (MARSIn 2010) mukaan mustikan ja puolukan vastaava arvo olisi yhteensä noin 8 miljoonaa euroa.

Määrällisesti eniten kerättävistä metsämarjoista, puolukasta ja mustikasta, on maksettu poimijahintoina viime vuonna 1,33 ja 1,60 €/kg (MARSIn 2010). Kotitalouksiin kerättävän lakan ja vadelman osuudet olivat myös määrällisesti merkittävät, ja poimijahinnat ovat tyypillisesti mustikkaa ja puolukkaa korkeampia (viime vuonna se oli 8,33 ja 4,72 €/kg, MARSIn 2010). Etenkin lakan poimintaa vastaava rahallinen arvo saattaa nousta mustikan ja puolukan tasolle, jopa ylikin.

MARSIn (2010) mukaan myös lakkaa, karpaloa ja variksenmarjaa kerätään Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun alueelta myyntiin, mutta tässä tutkimusotoksessa näiden marjojen myyntipointinnasta saatiin liian vähän tietoa myynnin arviointia varten.

Taulukko 4. Arvio tutkimusalueelta tavanomaisena satovuonna kerättävistä marjamääräistä ja niiden rahallisesta arvosta marjastettaessa omaan käyttöön, kotikäyttöön, ja myyntiin (kotikäytössä on oman käytön lisäksi huomioitu sukulaisille ja tuttaville poimittavat marjat).

	oma käyttö milj. kg	kotikäyttö milj. kg	myynti milj. kg	yhteensä milj. kg	poimijahinta ^a €/kg	yht. (myynti) milj €
Mustikka	1,3-1,4	1,6-1,8	0,7-0,8	2,4-2,5	1,60	3,8-3,9 (1,1-1,2)
Puolukka	1,6-1,8	2,0-2,2	1,0-1,4	3,2-3,4	1,33	4,3-4,5 (1,3-1,8)
Variksenmarja	0,04-0,05	0,04-0,05	-	0,04-0,05	0,76	0,03
Lakka	0,4-0,8 ^b	0,4-0,8 ^b	-	0,4-0,8 ^b	8,33	3,6-6,5 ^b
Karpalo	0,2	0,2	-	0,2	3,96	0,6-0,7
Vadelma	0,4	0,4-0,5	-	0,4-0,5	4,72	2,0-2,2
Tyrnimarja	0,03	0,03	-	0,03	5,65 ^{a*}	0,2
Yhteensä				7		15 (2-3)

a) Poimijahinnat MARSIn (2010) koko maan hintojen mukaan.

a*) Tyrnistä maksettu poimijahinta 2000-luvun alussa.

b) Lakkamäärä Moision (2011) arvioiman lakkalitraa vastaavan kilomäärän (0,8 kg/l) mukaan.

-) Määrää ei ole arvioitu, sillä tutkimusotoksessa mainittu vain pieniä määriä tai ei lainkaan.

6 Poimintamatkat

6.1 Marjastusmatkat

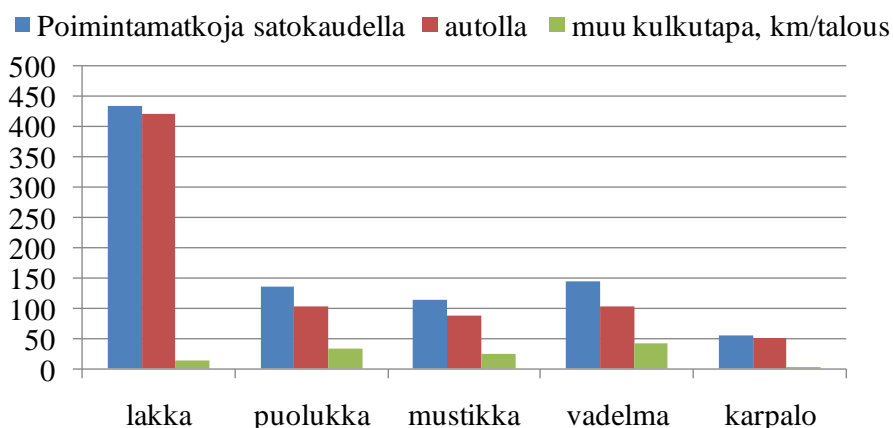
Mustikan, puolukan ja vadelman poimintapaikat sijaitsivat tavallisesti vastaajien kotitalouksien lähellä (taulukko 5). Noin 20 % näistä poimintapaikoista oli alle 3 kilometrin etäisyydellä, jolloin matka kuljettiin useimmiten pyörällä tai jalan. Yli 100 kilometrin päässä puolukka- ja mustikkapaikoista oli alle 5 %, ja vadelmapaikoista noin 8 %. Lakka- ja karpalopaikat olivat tavallisesti vähintään 5 kilometrin etäisyydellä, ja lakkapaikoista noin 23 % yli 100 kilometrin etäisyydellä. Useimmiten marjamatkat taittuivat autolla.

Lähempää saatavia marjoja käytiin marjastamassa useammin, noin 3-4 reissua satokaudella, kun taas lakka- ja karpalopaikkoihin ehdittiin tehdä noin 1-2 poimintareissua. Marjastus kesti tavallisesti 2-4 tuntia kerrallaan muilla marjoilla, paitsi lakassa aikaa kului keskimäärin noin 6 tuntia. Poimintareissulle osallistui yleisimmin 1-2 henkilöä.

Taulukko 5. Kooste tyypillisten marjamatkojen kuvauksista.

	Poimintapaikan etäisyys km/talous	95 % luottamusväli km/talous	Poiminta- matkoja/ satokausi kpl/talous	Autolla kuljettujen matkojen %-osuus	Talouksien lukumäärä
Lakka	94	50-137	2	97	39
Puolukka	24	13-35	3	76	74
Mustikka	16	11-21	4	77	79
Vadelma	29	15-43	3	71	38
Karpalo	23	11-34	1	95	19

Kuvassa 13 on esitetty satokaudella tehdyistä poimintamatkoista yhteensä kertyvät kilometrimäärät kotitaloutta kohden ja kulkutapa. Lakkamatkaa taittuu autoilla noin 400 km/talous, mikä vastaa reilusti autolla tehtäviä puolukan, mustikan, vadelman ja karpalon poimintamatkoja yhteensä. Vastauksista kävi ilmi, että matkakilometrit saattoivat marjastuksen ohella kattaa myös muuta toimintaa, kuten vierailua sukulaisten tai tuttavien luona.

Muu kulkutapa: yleensä pyöräillen tai jalan, joskus mopo, moottoripyörä tai mönkijä.

Kuva 13. Satokaudella tehdyistä poimintamatkoista yhteensä kertyvät kilometrimäärät ja niistä autolla taittavat kilometrit kotitaloutta kohden (talouksien lukumäärä on mainittu taulukossa 5).

6.2 Sienestysmatkat

Sienestysmatkat tehtiin yleensä autolla, mutta lähietäisyydellä (alle 3 kilometrin matkoja) sienessä käytiin usein myös pyöräillen ja jalan (taulukko 6). Rouskuista 24 % ja herkkutateista 33 % kasvoi kotitalouksien lähellä. Sienimatkoja tehtiin harvoin yli 100 kilometrin päähän.

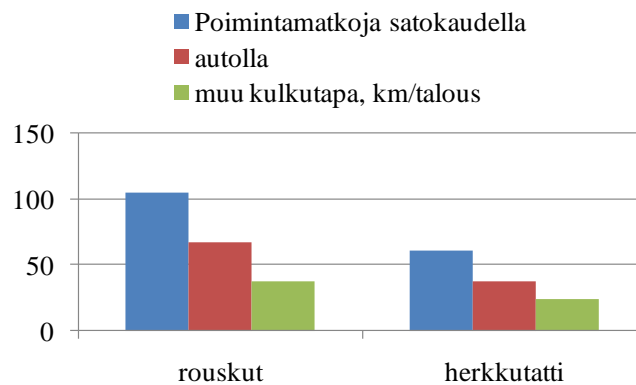
Taulukko 6. Kooste tyypillisten sienestysmatkojen kuvauksista.

	Poimintapaikan etäisyys km/talous	95 % luottamusväli km/talous	Poiminta- matkoja/ satokausi kpl/talous	Autolla kuljettujen matkojen %-osuus	Talouksien lukumäärä
Rouskut	18	6-30	3	64	25
Herkkutatti	9	5-14	3	61	18
Muut sienet	19	9-33	3	62	37

Muut sienet: hapero, korvasieni, kantarelli, suppilovahvero ja muut metsäsienet

Kuvassa 14 on esitetty satokaudella tehdyistä rouskujen ja herkkutattien poimintamatkoista yhteensä kertyvät kilometrimäärät ja niistä autolla taittavat kilometrit kotitaloutta kohden. Sienessä käytiin keskimäärin kolme kertaa satokaudella. Rouskujen keruusta matkaa kertyi yhteensä noin 100 kilometriä taloutta kohden ja herkkutattien keruusta noin puolet vähemmän.

Tyypillinen sienireissu kesti noin 2 tuntia ja sienestykseen osallistui useimmiten 1-2 henkilöä. Useimmissa sienestystä harrastavissa talouksissa poimittiin kahta tai useampaa sienilajia, mutta osassa poimi pelkästään mm. rouskuja tai herkkutatteja.

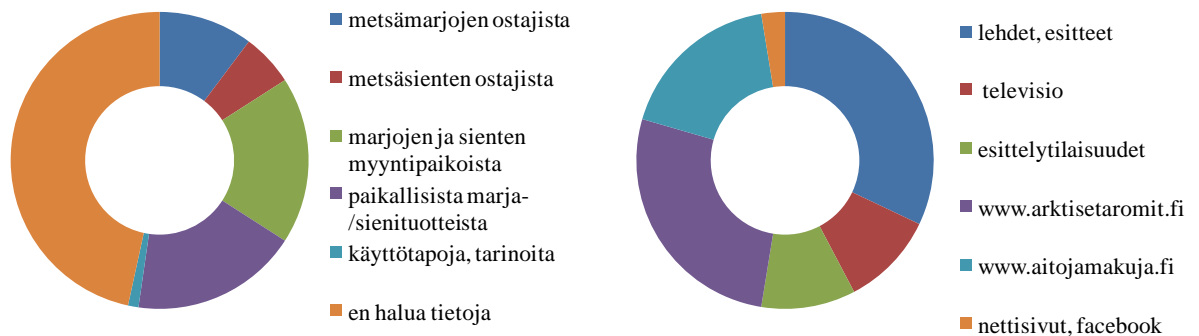

Muu kulkutapa: yleensä pyöräillen tai jalan, joskus myös mopo, moottoripyörä tai mönkijä.

Kuva 14. Satokaudella tehdyistä rouskujen ja herkkutattien poimintamatkoista yhteensä kertyvät kilometrimäärät ja niistä autolla taittavat kilometrit kotitaloutta kohden (talouksien lukumäärä on mainittu taulukossa 6).

7 Vastaajien ehdotuksia alan kehittämiseksi

Tutkimusotoksen mukaan tietoa kaivattiin eniten metsämarjojen ja sienien myyntipaikoista sekä niistä paikallisesti valmistetuista tuotteista (kuva 15). Muutamat olivat kiinnostuneita myös marjojen ja sienien ostajista. Mieluisimpana tiedotuskanavana pidettiin lehtiä ja esitteitä, mutta myös nettisivuja haluttiin hyödyntää tiedonhankinnassa.

Kuva 15. Vastaajien tiedontarve marjoista ja sienistä (vastaajia 71), ja mieluisimmat tiedonvälitystavat (vastaajia 38).

Kuvassa 16 on esitetty vastaajien ehdotuksia metsämarjojen ja -sienien talteenoton ja paikallisen tuotetarjonnan kehittämiseksi.

Tärkeänä pidettiin etenkin lasten ja nuorten, sekä aikuistenkin innostamista ja opastamista sienien ja marjojen poimintaan, käyttöön ja säilöntään.

- Kasvupaikkojen tunnistamiseen avuksi ehdotettiin karttoja ja kursseja.
- Helppoja sienireseptejä olisi hyvä tehdä tutuiksi mm. netissä, biologian ja kotitalousopetuksen yhteydessä sekä 4H-kerhoissa.
- Lisäksi ehdotettiin teemaviikkoja, joissa olisi ohjattua poimintaa ja valmistusta.
- Tärkeänä pidettiin myös tiedotusta luonnonantimien terveellisyydestä, edullisuudesta ja eettisyydestä.
- Poimintaa pidettiin myös hyvänä liikuntana.
- ”Puhdas suomalainen ruoka kunniaan - suuryritysten eineksiä saa liian halvalla.”

Enemmän tarjontaa, näkyvyyttä ja mainontaa:

- Tarjonnan edistämiseksi ehdotettiin viljelyn ja puoliviljelyn kehittämistä.
- Luonnontuotteiden näkyvyyttä kaivattiin lisää paikallisissa ravintoloissa ja kaupoissa, työpaikkaruokaloissa ja päiväkodeissa.
- Ostosretket ja tutustumiskäynnit paikallisiin jalostuspaikkoihin ja mainonta tekisivät paikalliset tuottajat ja tuotteet tutummiksi.
- Jatkojalostusta tulisi saada poimintapaikkojen lähelle ja tuotteet lähikauppoihin tarjolle, kuten myös paikalliset tuoreet marjat ja sienet.

Poimijalle kohtuullinen korvaus, poimintakustannusten ja työn osuus olisi vastaajien mielestä huomioitava nykyistä paremmin marjoista ja sienistä maksettavassa hinnassa.

Erilaiset poimintaa avustavat toimet:

- Marjaretket päiväkerholaisille, koululaisille, ja työttömille.
- Poimijoille järjestetty kuljetus marjapaikoille ja marjojen haku marjapaikoilta.

- Marjapaikkojen etsintä ja ohjatut marjareissut myyntipaimijoille.
- Ostopaikkoja lisää, etenkin Pohjois-Pohjanmaalle enemmän sienten ostajia.
- Yritysten tulisi tiedottaa ostohalukkuudesta mm. paikallislehdissä.

Hyvän satovuoden katsottiin innostavan poimintaa. Marjastus ja sienestys ovat sesonkiluontoista toimintaa, joten poimintaan tulisi olla sadon kypsyessä riittävästi aikaa. Lisäksi ehdotettiin, että ulkomaisille poimijoille tulisi osoittaa marjapaikat kauemmas asutusalueilta.

Osa vastaajista arvioi, että tuotteita on nykyisin riittävästi saatavana toreilta ja markettien myyntipisteistä eikä tarvetta poiminnan tai tarjonnan lisäämiseen ole.

Kuva 16. Vastaajien ehdotukset metsämarjojen ja -sienten talteenoton ja paikallisen tarjonnan kehittämiseksi (vastaajia 51).

IV Pohdinta

8 Aineisto ja menetelmät

Maakuntien väestöstä asuu Pohjois-Pohjanmaalla 83 % ja Kainuussa 17 %. Pohjois-Pohjanmaalla 32 % kunnista on kaupunkeja ja Kainuussa 22 %. (Tilastokeskus 2011). Väestön jakautumista melko hyvin myötäillen Pohjois-Pohjanmaalta tuli vastauksia 75 % ja Kainuusta 25 %. Noin 77 % vastaajista asui alle 50 000 asukkaan taajamissa tai taajamien ulkopuolella.

Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakuntien aikuisväestö jakautuu tasaisesti miesten ja naisten kesken. Ikäryhmässä 15-64 vuotta naisia on 48 ja miehiä 52 %, ja ikäryhmässä yli 65 vuotta naisia on 57 ja miehiä 43 %. (Tilastokeskus 2011). Naiset kuitenkin vastasivat tähän kyselyyn miehiä ahkerammin, sillä 64 % vastanneista oli naisia.

Vastaajien ikä oli 20–69 vuotta, painottuen vanhempien ikäryhmien osalle. Vastaajista lähes 60 % oli iältään yli 50 vuotta. Pohjois-Pohjanmaalla yli 65 vuotta täyttäneiden ikäryhmään kuuluu 18 % yli 15 vuotta täyttäneestä väestöstä, ja Kainuussa 25 % (Tilastokeskus 2011). Postikysely ja kyselyssä käytetty teitittelevä puhuttelutapa saattoi tuntua iäkkäämmistä vastaajista miellyttävämmältä kuin nuoremmista.

Tutkimus postitettiin alkukesästä, jolloin marjojen kesäsesonki on ajankohtainen. Tutkimuskyselyyn vastanneita oli ainoastaan 10 %. Kysely suoritettiin kertaluontoisena eikä siitä ollut mahdollisuutta lähettää uusintakirjettä. Kyselyihin vastanneet olivat oletettavasti kiinnostuneempia marjoista ja sienistä kuin ne, joilta vastausta ei saatu, mikä saattoi vinouttaa tuloksia positiiviseen suuntaan.

9 Marjojen ja sienien hyödyntäminen

9.1 Hankinta ja käyttö

Marjoja hankittiin lähes jokaisen kotitalouden käyttöön tutkimusalueella. Sieniä hankki Pohjois-Pohjanmaalla 57 % ja Kainuussa 75 % kotitalouksista. Marjoja säilöi noin 95 % kotitalouksista, ja marjat olivat vakiintuneet jokapäiväiseen käyttöön lähes puolella vastanneista. Sieniä säilöi 43 % vastanneista, ja sienien tavallisin käyttötiheys oli kerran tai pari kuukaudessa.

Marjametsään mentiin noin 89 %:ssa Pohjois-Pohjanmaan ja lähes kaikissa Kainuun kotitalouksista. Sienestyksen harjoittajia oli noin 46 % Pohjois-Pohjanmaan ja 71 % Kainuun kotitalouksista. Poiminnan osuus hankintamäärästä vaihteli marja- ja sienilajeittain. Käytettävistä puolukkakiloista 97 %, mustikasta 85 % ja lakasta 80 % hankittiin itse poimien. Haperot poimittiin kokonaan itse, rouskuista 93 % ja herkkutateista 57 %.

Saadut tulokset ovat melko lähellä Markkulan ja Rautavaaran (1996) tutkimusta, jonka mukaan marjojen käyttäjiä oli 94 % ja sienien 64 % koko väestöstä. Marjoja käytti 91 %

ympäri vuoden ja sieniä noin puolet kotitalouksista. Pääkaupunkiseudun ulkopuolella marjoista 85 % ja sienistä 90 % hankittiin itse poimien (Markkula ja Rautavaara 1996).

Marjoja arvioitiin käytettävän Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun kotitalouksissa normaalina satovuonna noin 17 kg/henkilö, joista noin 13 kg oli puolukkaa ja mustikkaa. Myös tämä on melko lähellä Markkulan ja Rautavaaran (1996) tutkimustulosta, jonka mukaan Pohjois-Suomen alueella puolukan, mustikan, vadelman ja lakan vuotuinen käyttö on hyvänä satovuonna arviolta noin 15-16 kg/henkilö, ja tästä mustikkaa ja puolukkaa on noin 12-13 kg.

Kyselytutkimuksen vastaajat arvioivat käyttävänsä sieniä normaalina satovuonna noin 4,8 kg/henkilö, joista rouskuja noin 1,7 kg/henkilö (eli noin 35 % sienistä). Markkula ja Rautavaara (1996) arvioivat rouskujen, kantarellien, herkkutattien, suppilovahveroiden ja haperoiden vuotuisen käyttömäärän olevan Pohjois-Suomessa hyvänä satovuonna huomattavasti nyt saatua tulosta pienempi, noin 1,2 kg/henkilö (rousukujen osuus oli noin 2/3).

Vuotuisten satomäärien vaihtelut ovat huomattavan suuria, joten tutkittavalla ajankohdalla on suuri merkitys poimintamäärien arvioinnissa. Alue-erojen lisäksi eri kyselyissä tutkimuksen kohteena olevissa marja- ja sienilajeissa on eroja, joten myös nämä seikat vaikuttavat osaltaan tuloksiin. Lisäksi eri tutkimusten toteutus- ja laskentatavoissa saattaa olla suuria eroja.

Tässä tutkimuksessa etenkin ostotuotteiden käyttömäärien arviointi saattoi olla vastaajille haasteellista, ja valmiiksi annetuista tuotelistoista riippuvaista. Marjatuotteiden vaihtoehtoista listalta puuttuivat mm. leipomotuotteet, jotka olivat aiemman tutkimuksen (Mikkonen ym. 2007) mukaan käyttäjien suosiossa. Kauppojen myyntitilastojen perusteella päästäisiin todennäköisesti tutkimaan paremmin ostotuotteiden käyttömääriä.

9.2 Myyntipoiminta

Kyselyyn vastanneista kotitalouksista metsämarjoja poimi omaan käyttöön 92 % ja myyntiin noin 10 %. Kankaan (2001) tutkimuksen mukaan 83 % koko maan kotitalouksista marjasti vuosina 1997 ja 1998, ja myyntipoimijoita oli 40 %. Tutkimuksessa todettiin, että Pohjois-Suomen harvaanasutuilla alueilla marjastus kotikäyttöön oli yleisempää, kun taas myyntipoiminta keskittyi Etelä-Suomen kaupunkien ympäristöön (Kangas 2001).

Nyt mustikkaa ja puolukkaa poimi myyntiin noin 5-6 % tutkimusotoksen 25-64 -vuoden ikäisestä väestöstä Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun alueella, joten väestötilaston perusteella arvioiden alueella olisi keskimäärin noin 14 000 suomalaista myyntipoimijaa. Mustikkaa arvioitiin poimittavan keskimäärin myyntiin noin 47-55 kg/henkilö ja puolukkaa noin 70-90 kg/henkilö normaalin satovuoden aikana. Taloutta kohti kerätyt myyntimäärät vaihtelivat suuresti, jopa yli 1000 kg poimivia henkilöitä oli otoksessa mukana, ja lisäksi otoskoko oli pieni. Keskimääräiset myyntipoimintamäärät laskettiin kahdella tapaa, ensin ilman huippumääriä ja toiseksi olettaen, että alle 1 % myyntipoimijoista keräisi marjoja 1000 kg tai enemmän.

Toisaalta on mahdollista, että myyntipoimijat vastasivat tähän kyselyyn suhteessa useammin, kuin pelkästään kotikäyttöön poimijat. Suomalaisia myyntipoimijoita saattaa siten käytännössä olla alle 5 % tutkimusalueella. Keskimääräiset myyntipoimintamäärät/henkilö saattavat myös olla edellä esitettyjä arvoja suuremmat.

Tämän vuoden tutkimusotoksen perusteella arvioitiin, että puolukkaa myytiin noin 31-41 % ja mustikkaa 27-33 % kokonaispoimintamäärästä. Saastamoisen, Kankaan ja Ahon (2000) koko Suomen käsittävän tutkimuksen mukaan kotitalouksien myyntiin poimimat osuudet poimituista marjamäärästä olivat puolukalle 37 %, mustikalle 25 % ja lakalle 15 %.

Alueen myyntipoimintamäärästä voisi mahdollisesti saada luotettavampaa tietoa ensiostajien poimijatilastoista, mikäli niitä olisi saatavana tutkimuskäyttöön.

9.3 Kaupallinen tarjonta

Päivittäistavarakaupoissa on tarjolla runsas valikoima erilaisia marjoja ja marjatuotteita ja niiden kanssa kilpailevia hedelmiä ja hedelmätuotteita. Kotimaisten metsämarjatuotteiden osuus on näistä melko rajallinen. Vain kolmasosa vastaajista piti metsämarjojen saatavuutta ruokakaupoista riittävänä. Yli puolet vastaajista arvioi, ettei marjojen tarjonta ollut riittävää. Myös kotimaisia metsäsienituotteita on kaupallisesti tarjolla vain vähän. Sienten saatavuuteen ruokakaupoista oli tyytyväinen noin viidesosa vastaajista.

Luonnonvaraisten marjojen ja sienten saanti tuoteraaka-aineiksi on epävarmempaa kuin viljeltyjen lajikkeiden. Kaupallisia vadelma-, pensasmustikka- ja tyrnituotteita sekä metsäsienituotteita valmistetaan raaka-aineista, jotka ovat ainakin osittain peräisin viljelytiloilta. Kaupallisissa tuotteissa myös raaka-aineen alkuperämaa jää usein piiloon.

Marjojen ja sienten paikalliselle talteenotolle, raaka-ainetuotannolle ja jalostukselle pyritään saamaan lisää näkyvyyttä toimijoiden omilla kotisivuilla sekä erilaisissa hakupalveluissa mm. www.arktisetaromit.fi/app/hakemisto/search ja www.aitojamakuja.fi.

V Johtopäätökset

Marjat hankittiin kotitalouksiin pääasiassa itse poimien, ja ne olivat vakiintuneet jokapäiväiseen käyttöön lähes puolella vastanneista. Sieniä poimittiin harvemmissa talouksissa ja niitä valmistettiin useammin pelkästään sesonkikauden herkuiksi. Sienestyksen harjoittajia oli noin 46 % Pohjois-Pohjanmaan ja 71 % Kainuun kotitalouksista, joten Kainuussa sienestys on tämän tutkimusotoksen perusteella Pohjois-Pohjanmaata yleisempää.

Metsämarjoja ja -sieniä on melko rajallisesti kaupallisesti saatavana. Kuitenkin niillä lajeilla, jotka ovat kauppojen hyllyille päätyneet, on tämän kyselyn mukaan myös ollut kysyntää. Tavallisimmin ostettavat metsämarjatuotteet sisältävät mm. vadelmaa, lakkaa, mustikkaa ja puolukkaa, ja metsäsienituotteet mm. kantarellia, herkkutatteja, korvasieniä ja rouskuja. Metsämarjojen ja -sienten kanssa kauppojen hyllytilasta kilpailevat useat kotimaiset ja ulkomaiset viljellyt lajikkeet. Vastaajien mielestä paikallisia tuotteita tulisi tuoda esille näkyvämmiin.

Marjat ja sienet, joita esiintyy oman asuinalueen lähipiirissä, ovat suosituimpia poimintakohteita. Marjoista lakkaa lähdetään melko usein poimimaan kuitenkin yli sadan kilometrin etäisyydeltä. Innokkaimmat marjastajat ja sienestäjät saattavat suunnata poimintareissunsa maakuntarajojen yli, mutta toisaalta poiminta saattaa olla osa muuta matkaohjelmaa.

Tiedotus ja opastus kannustavat ja innostavat kaikenikäisiä marja- ja sienimetsiin. Myyntipoiminnan edistämiseksi työtä olisi tehtävä kohtuullisen poimijahinnan, hyvien ostomahdollisuuksien ja poimintaa avustavien toimenpiteiden kehittämiseksi.

Lähteet

Kangas, K. 2001. Wild berry utilisation and markets in Finland. Joensuun yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta, Joensuu.

Markkula M-L, Rautavaara A. 1997. Consumption of mushrooms and other wild food products in Finland. Proceedings of the 11th meeting of the Nordic Radiation Protection Society s. 371-376.

Mikkonen, H., Moisio, S. Timonen, P..2007. Luonnonmarjojen hyödyntäminen Suomessa. Arktiset Aromit ry.
www.arktisetaromit.fi/fi/arktiset+aromit/tutkimukset/arktiset+aromit+ryn+tekemiatoimeksiantona+tehtyja/

Moisio, S. 2011. Henkilökohtainen tiedonanto.

Saastamoinen, O., Kangas, K. & Aho, H. 2000. The picking of wild berries in Finland in 1997 and 1998. Scandinavian Journal of Forest Research 15, 645–650.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, ravitsemusyksikkö, perustuu Fineli-koostumustietokannan versioon 11 (1.6.2010) <http://www.fineli.fi/foodunit.php?foodid=442&lang=fi> viitattu 29.6.2011.

Tike Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus (2010). Puutarhayritysrekisteri 2008 ja 2010. www.maataloustilastot.fi/tilasto/20

Tilastokeskus 2011, väestötilastot www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html, viitattu 29.6.2011.